

УДК 377.014.6:629.5.072.8

DOI: 10.15587/2519-4984.2018.134694

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ СУДНОВОДІВ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

© С. В. Глікман

У статті теоретично обґрунтовано модель формування професійних якостей майбутніх судноводіїв у процесі фахової підготовки, яка представлена цільовим, теоретико-методологічним, змістово-процесуальним та діагностичним блоками, які чітко відображають цілеспрямованість процесу формування професійних якостей від поставленої мети до кінцевого результату. Розкрито призначення виокремлених елементів (мета, завдання, принципи, підходи, зміст дисциплін, форми, методи та засоби навчання, критерії, рівні та результат) у досягненні передбачуваного результату.

Цільовий блок моделі передбачає визначення мети та завдань процесу формування професійних якостей майбутніх судноводіїв. Теоретико-методологічною основою процесу формування професійних якостей є принципи та підходи (компетентнісний, синергетичний, системний, аксіологічний, діяльнісний, ресурсний). Змістово-процесуальний блок моделі включає низку дисциплін циклу професійної та практичної підготовки, вивчення яких сприяє формуванню професійних якостей майбутніх судноводіїв, охоплює форми, методи та засоби навчання. Оцінно-результативний блок моделі визначає критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий, рефлексійний), відповідні показники, рівні сформованості професійних якостей (низький, середній, високий). Зокрема, до цього блоку входить результат означеного процесу (сформованість професійних якостей майбутніх судноводіїв), з яким узгоджується початкова мета.

Зазначено педагогічні умови, необхідні для реалізації розробленої моделі, а саме:

- 1) забезпечення позитивної мотивації майбутніх судноводіїв до формування професійних якостей у процесі вивчення дисциплін циклу професійної та практичної підготовки;
- 2) зорієнтованість змісту дисциплін циклу професійної та практичної підготовки на формування професійних якостей майбутніх судноводіїв;
- 3) забезпечення активного відпрацювання професійних ситуацій у процесі вивчення дисциплін циклу професійної та практичної підготовки

Ключові слова: модель, майбутні судноводії, професійні якості, педагогічні умови, фахова підготовка, формування

1. Вступ

Формування професійних якостей майбутніх судноводіїв у процесі фахової підготовки в контексті сучасної модернізації освіти набуває особливої актуальності й значущості [1, 2]. Професійні якості є важливою складовою професійної компетентності, тобто здатності усвідомлено використовувати знання у практичній діяльності, яка оцінюється за результатами виконання роботи відповідно до стандартів. Профілі спеціальності майбутніх судноводіїв є інструментом розроблення індивідуальних планів професійного розвитку з урахуванням специфіки певної посади. Вони описують інтелектуальні й ділові якості майбутніх судноводіїв, особливості міжособистісної комунікації та дають можливість планувати подальший розвиток у двох напрямках: пристосування до наявної етичної культури та оволодіння знаннями, уміннями, навичками, необхідними для успішної роботи в спеціалізованій професійній сфері діяльності.

У процесі фахової підготовки, на нашу думку, ми маємо допомогти студентам виявити, сформувати і використовувати необхідні професійні якості у майбутній професійній діяльності.

2. Літературний огляд

Дослідження проблем, пов'язаних з формуванням професійних якостей майбутніх судноводіїв, провели автори, які розглядали цей феномен у контексті організації освітнього процесу на основі ком-

петентнісного та культурологічного підходів. Серед них близькими за предметом нашого дослідження є праці пов'язані з організацією самостійної роботи майбутніх судноводіїв у процесі вивчення вищої математики [3], особливостями впровадження засад компетентнісного підходу у вищу професійну освіту фахівців морського транспорту [4], педагогічними умовами формування професійної компетентності судноводіїв у процесі вивчення фахових дисциплін [5], компетентнісний підхід до формування соціокультурної особистості майбутнього судноводія [6], формуванням професійно значимих ціннісних орієнтацій курсантів для роботи в екстремальних ситуаціях [7], структурою професійної підготовки майбутніх судноводіїв у вищих морських навчальних закладах у контексті проблем формування інформативної культури [8] та інші. У цих працях проаналізовано позитивні зрушення та характерні особливості змісту підготовки майбутніх судноводіїв відповідно до особистісно-гуманістичної парадигми освіти. Однак у загальному огляді наукових джерел не виявлено спеціальних праць, присвячених дослідженню проблеми організації процесу формування професійних якостей майбутніх судноводіїв в умовах вищого навчального закладу [9].

З метою з'ясування сутності процесу формування професійних якостей майбутніх судноводіїв та подальшого його унаочнення нами використано метод дослідження – моделювання. В сучасній педаго-

гіці проблема моделювання досліджується багатьма науковцями, так у найзагальнішому вигляді модель визначають як систему елементів, що відтворює певні частини, зв'язки, функції досліджуваного предмета [10]. Ідеальна модель фіксує найголовніші риси об'єкта вивчення (дрібні фактори, зайва деталізація, другорядні явища ускладнюють саму модель і перешкоджають її теоретичному дослідженню). Проте, моделі – це не просто абстрактні ідеї, а засоби для концептуального розслідування, яке призводить до експериментування. Саме під час моделювання виникає можливість передбачити найменш вибудовану соціально-психологічну сторону навчання [11].

Моделювання є системою елементів, що відтворює певні сторони, зв'язки та функції досліджуваного об'єкта, представляє його у найбільш загальному вигляді, а модель – це засіб пізнання, узагальнення та відтворення окремих елементів цієї системи у формі базових компонентів та описових характеристик [12]; «уявна або матеріально реалізована система, яка в процесі відображення чи відтворення об'єкта дослідження здатна замінювати його так, що її вивчення дає нам нову інформацію про цей об'єкт» [13]. Окрім того, модель характеризується універсальністю, а саме: вона, по-перше, чітко визначає компоненти, які складають систему; по-друге, досить схематично і точно представляє зв'язки між компонентами, при цьому зв'язки всередині модельованого об'єкта можна порівняти зі зв'язками всередині моделі; по-третє, модель генерує, породжує питання, і, нарешті, вона стає інструментом для порівняльного вивчення різних аспектів явища, процесу [14].

У нашому дослідженні зосередимо увагу на розробленні моделі формування професійних якостей майбутніх судноводіїв, виходячи з того, що модель є «...упорядкованою сукупністю якісно визначених елементів, між якими існує закономірний зв'язок чи взаємодія, і яка спрямована на досягнення певної мети» [15].

3. Мета та задачі дослідження

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати складники моделі формування професійних якостей майбутніх судноводіїв у процесі фахової підготовки.

Для досягнення мети були поставлені наступні задачі:

- виокремити основні елементи моделі формування професійних якостей майбутніх судноводіїв у процесі фахової підготовки;
- розкрити їх призначення у досягненні передбачуваного результату.

4. Основні положення розробки моделі формування професійних якостей майбутніх судноводіїв у процесі фахової підготовки

Сутність професійних якостей майбутніх судноводіїв розглядаємо як комплекс характеристик майбутнього фахівця морського транспорту, які мають відповідати вимогам цієї професії та сприяти її успішному оволодінню. Структура професійних якостей майбутніх судноводіїв складається із зовнішньої та внутрішньої підструктур. Зовнішня підструктура включає шість груп професійних важливих якостей:

соціологічні, когнітологічні, психологічні, синергетичні, ноетичні, етичні. Внутрішня підструктура – це складові кожної з груп професійних якостей [9].

Формування професійних якостей майбутніх судноводіїв потребує моделювання цього процесу. Розроблення моделі спрямовано на подолання протиріччя між потребою модернізації фахової підготовки майбутніх судноводіїв у напрямі формування професійних якостей та відсутністю ефективної моделі означеного процесу.

При побудові моделі враховано такі положення: система морської освіти є невід'ємною частиною системи професійної освіти; модель формування професійних якостей майбутніх судноводіїв є динамічною структурою; відповідно до Галузевого стандарту вищої освіти з напрямку «Морський та річковий транспорт» (6.070104), професійною спрямованістю «Судноводіння» та вимог ПДМНВ [16], головною інтегральною компетентністю майбутніх судноводіїв є здатність розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми у сфері судноплавства та судової інженерії, що передбачає застосування теорій і методів наук про устрій судна, навігацію, механічну та електричну інженерії, експлуатацію та ремонт засобів транспорту, управління ресурсами.

5. Результати досліджень та їх обговорення

Запропонована модель формування професійних якостей майбутніх судноводіїв є цілісною, динамічною та відкритою системою взаємопов'язаних елементів, яка включає такі складники: мету, завдання, принципи, підходи, зміст дисциплін, форми, методи та засоби навчання, критерії, рівні та результат.

Здійснене виокремлення елементів у моделі дозволило розділити її на блоки: цільовий, теоретико-методологічний, змістово-процесуальний, діагностичний, які чітко відображають цілеспрямованість процесу формування професійних якостей від поставленої мети до кінцевого результату. Розглянемо зміст кожного блоку.

Цільовий блок моделі передбачає визначення мети та завдань. Метою є формування професійних якостей майбутніх судноводіїв у процесі фахової підготовки. Основними завданнями визначено: формування стійкої мотивації до майбутньої професійної діяльності; досягнення очікуваних результатів професійного характеру; розвиток професійної рефлексії майбутніх судноводіїв.

Теоретико-методологічною основою процесу формування професійних якостей є принципи та підходи. Компетентнісний підхід передбачає переорієнтацію з процесу формування професійних якостей майбутніх судноводіїв на його результат – сформованість у них означених якостей як елементів професійної компетентності.

Під час фахової підготовки основний акцент зосереджено на результатах навчання, формулюванні та досягненні того, що повинен знати, розуміти, бути здатним продемонструвати курсант після завершення навчання окремого модуля або дисципліни циклу професійної та практичної підготовки в цілому [17]. Фахова підготовка майбутніх судноводіїв має відповідати реальним запитам міжнародної морської галу-

зі, швидко реагувати на зміни та нові вимоги, які найчастіше потребують прояву професійних якостей.

Синергетичний підхід дає можливість розглянути освітній процес як систему з позиції відкритості, співтворчості та орієнтації на саморозвиток, сприяє розв'язанню протиріч, що виникають на різних рівнях освіти. З урахуванням синергетичного підходу фахова підготовка майбутніх судноводіїв має бути відкритою системою, тобто складатися з підсистем, між якими відбувається постійний обмін інформацією; забезпечувати перехід від управління до самоуправління, від розвитку під впливом зовнішніх факторів до саморозвитку під впливом внутрішніх чинників освітнього середовища.

Згідно системного підходу фахова підготовка майбутніх судноводіїв у вищих морських навчальних закладах розглядається як система, відповідно процес формування професійних якостей визначається як підсистема. Так, системний підхід уможливує розгляд процесу формування професійних якостей як достатньо самостійної підсистеми, яка містить елементи, характерні для педагогічної системи (мета, завдання, зміст, форми, методи, засоби навчання, результат тощо), визначаючи при цьому її властивості та характеристики. Доцільно зазначити, що означена система цілеспрямована на результат (сформованість професійних якостей майбутніх судноводіїв).

Аксіологічний підхід полягає в гуманістичній спрямованості освітнього процесу на розвиток особистості як мету, результат і головний критерій її ефективності. Цей підхід передбачає розкриття цінностей як сутнісних сил особистості, її інтелектуального, морального, творчого потенціалу, що виражається у здатності вільно орієнтуватися в складних соціальних і професійних ситуаціях, обирати, здійснювати інноваційні процеси.

Ідея діяльнісного підходу у процесі професійної підготовки майбутніх судноводіїв пов'язана не з самою діяльністю, а з діяльністю, яка забезпечує розвиток та становлення особистості майбутнього судноводія. Згідно цього підходу основна увага звертається на організацію діяльності, в якій суб'єкт є достатньо активним у спілкуванні, навчанні, праці. Як результат вдалого використання різних видів діяльності формується фахівець, здатний виконувати професійні дії [18].

Ресурсний підхід визначає сукупність умов і засобів, необхідних для реалізації потенційних можливостей майбутніх судноводіїв. Ресурсами є зовнішні (засоби й умови освітнього середовища) і внутрішні (індивідуальні, особисті) можливості. Зовнішні ресурси освітнього процесу забезпечують організацію фахової підготовки в комфортних умовах, оптимальну динаміку працездатності, урахування рівня самопочуття студентів у навчальному режимі (педагогічні кадри, матеріальне забезпечення, засоби масової інформації, бібліотечні фонди тощо). У системі внутрішніх індивідуальних ресурсів особистості майбутнього судноводія враховуються біогенетичні, фізіологічні, психологічні і професійні ресурси.

Визначення методологічних підходів щодо формування професійних якостей майбутніх судноводіїв з урахуванням усіх педагогічних і психологіч-

них особливостей передбачає наявність специфічних принципів цього процесу. Принципами навчання майбутніх судноводіїв називатимемо вихідні вимоги до підготовки та реалізації змістовних й організаційних компонентів процесу взаємодії педагога і курсантів морських спеціальностей з метою передачі і, відповідно, засвоєння досвіду виконання професійної педагогічної діяльності під час викладання дисциплін циклу професійної та практичної підготовки у вищих морських навчальних закладах III-IV рівнів акредитації, формування професійно необхідних якостей судноводіїв.

Принципи навчання майбутніх судноводіїв з орієнтацією на формування професійних якостей повинні бути такими, які стосуються всіх елементів педагогічної системи в їх взаємодії. Такими елементами є мета, викладач, студент, зміст, методи (способи) [19].

Мета: принципи навчання, які стосуються ролі цього компоненту в системі (принципи цілеспрямованості та професійної доцільності); принципи навчання, які становлять його зміст – загальний (демократичності, гуманізації та гуманітаризації, культуровідповідності, природовідповідності, єдності й несутеречності дій навчального закладу і способу життя курсантів, диференціації та індивідуалізації навчання, зв'язку теорії з практикою, цілісності, систематичності і послідовності, виховуючого навчання, ефективності) та професійний (принципи узгодженості технічного й педагогічного компонентів підготовки, професійної спрямованості, розвитку особистості майбутнього професіонала, актуалізації результатів професійної підготовки).

Викладач: принципи емоційності; активізації; врахування вікових та індивідуальних особливостей курсантів; поваги й вимогливості до курсантів; створення умов свободи вибору; комплексної мотивації навчально-пізнавальної діяльності курсантів; розвитку творчого потенціалу та морально-вольової сфери особистості.

Студент: принципи свідомості й активності навчання; міцності засвоєння знань, формування умінь та навичок; постійного розвитку професійних якостей.

Зміст: принципи науковості; відповідності сучасним і тим, що прогноуються, тенденціям розвитку науки (техніки) та виробництва (технологій); відповідності змісту навчання змісту майбутньої професійної діяльності і її структурним компонентам; доступності; логічності; переконливості; істинності; політехнізму; адекватності способів подання навчального матеріалу психологічним особливостям курсантів щодо сприйняття нової інформації за спеціальністю; структурної єдності предметної й процесуальної сторін змісту навчання.

Способи: принципи оптимального сполучення загальних, групових та індивідуальних форм організації навчального процесу; раціонального застосування сучасних методів та засобів навчання на різних етапах підготовки фахівців; гармонійного поєднання форм, методів, засобів навчання та виконання професійної діяльності; наочності; проблемності; випереджаючого навчання; забезпечення постійного зворотного зв'язку.

Змістово-процесуальний блок моделі включає низку дисциплін циклу професійної та практичної підготовки, вивчення яких сприяє формуванню професійних якостей майбутніх судноводіїв («Безпека життєдіяльності та основи охорони праці», «Теорія та будова судна», «Менеджмент морських ресурсів», «Навігація та лоція», «Управління судном». До цього ж блоку віднесено міждисциплінарний тренінг «Формування професійних якостей майбутніх судноводіїв». Охоплює: форми (лекції, семінари, тренінги, захист проектів тощо); методи (моделювання ситуації, ділові ігри, кейс-метод, мозковий штурм, дискусія, презентації, проекти тощо); засоби навчання (автентичні матеріали (суднова документація, розслідування морських аварій), засоби масової інформації, мультимедійні системи.

Головне призначення вищезазначених дисциплін це:

1. «Безпека життєдіяльності та основи охорони праці» – набуття курсантом компетенцій, знань, умінь і навичок для здійснення професійної діяльності з урахуванням ризику виникнення аварій й природних небезпек, які можуть спричинити надзвичайні ситуації та привести до несприятливих наслідків, а також формування у курсантів відповідальності за особисту та колективну безпеку. Надання майбутньому морському офіцеру глибоких знань, вмінь і практичних навичок, які необхідні для виконання обов'язків відповідно до функції управління операціями судна і турбота о людях на судні.

2. «Теорія та будова судна» – формування у судноводіїв розуміння суті явищ плавучості і остійності, методів впливу на морехідні якості та стан судна у різних умовах експлуатації, у тому числі в аварійних обставинах; формування у судноводіїв знань та компетенцій, щодо принципів завантаження, розвантаження та перевезення вантажів морем; формування у слухачів компетентностей, що направлені на добре знання судна, його конструкції і устрою, які дозволяють вахтовому помічнику капітана передбачити і розуміти наслідки ушкоджень, які судно отримало від недбалої роботи стивідорів, або дій непереборної сили.

3. «Менеджмент морських ресурсів» – формування у сучасного моряка професійних компетентностей з управлінської діяльності, спрямованих на забезпечення високого рівня безпеки морського судноплавства; актуалізація у курсантів та студентів ВНМЗ України їх людського, особистісного та професійного ресурсу з забезпечення на судні надійних професійних зв'язків між усіма членами суднового екіпажу.

4. «Навігація та лоція» – виконання вимог Міжнародних конвенцій по підготовці вахтових помічників капітана в сфері планування, виконання переходу і визначення місця судна.

5. «Управління судном». поглиблення та поширення знань базових принципів поведінки судна у різних навігаційних та гідрометеорологічних умовах, розвитку навиків управління судном у різних умовах плавання, включаючи екстремальні, а також при проведенні морських операцій, включаючи якірні, швартовні та аварійно-рятувальні роботи.

Оцінно-результативний блок моделі визначає критерії (мотиваційний, когнітивний, діяльнісно-поведінковий, рефлексивний), відповідні показники, рівні сформованості професійних якостей (низький, середній, високий). Зокрема, до цього блоку входить результат означеного процесу (сформованість професійних якостей майбутніх судноводіїв), з яким узгоджується початкова мета.

Беручи до уваги, той факт, що на модель формування професійних якостей майбутніх судноводіїв мають вплив зовнішні фактори, нами було визначено низку педагогічних умов, необхідних для її реалізації, а саме:

1) забезпечення позитивної мотивації майбутніх судноводіїв до формування професійних якостей у процесі вивчення дисциплін циклу професійної та практичної підготовки;

2) зорієнтованість змісту дисциплін циклу професійної та практичної підготовки на формування професійних якостей майбутніх судноводіїв;

3) забезпечення активного відпрацювання професійних ситуацій у процесі вивчення дисциплін циклу професійної та практичної підготовки.

Педагогічні умови представлені у моделі як наскрізний компонент, вони входять у тісний взаємозв'язок з усіма блоками.

Узагальнення результатів впливу розробленої моделі формування професійних якостей майбутніх судноводіїв у процесі фахової підготовки дозволило виявити динаміку кількісно-якісних змін на всіх рівнях формування цього феномену. У межах розвитку всіх компонентів цілісного утворення в експериментальній групі порівняно з контрольною зросла кількість курсантів, які виявили високі та середні показники сформованості професійних якостей і відповідно зменшилась їхня кількість на низькому рівні.

6. Висновки

1. Розроблена модель формування професійних якостей майбутніх судноводіїв у процесі фахової підготовки є цілісною, динамічною та відкритою системою взаємопов'язаних елементів, що складається з цільового, теоретико-методологічного, змістово-процесуального та оцінно-результативного блоків, які функціонують завдяки низці організаційно-педагогічних умов.

2. Визначені блоки моделей формування професійних якостей майбутніх судноводіїв у процесі фахової підготовки мають такі призначення: *цільовий блок* – передбачає визначення мети та завдань процесу формування професійних якостей майбутніх судноводіїв; *теоретико-методологічний блок* – відображає обрані підходи та принципи; *змістово-процесуальний блок* – включає низку дисциплін циклу професійної та практичної підготовки, форми теоретичного, практичного та самостійного навчання, методи інформаційно-ілюстративного та активного навчання, наочні та технічні засоби; *оцінно-результативний блок* – визначає критерії оцінювання, відповідні показники, рівні сформованості професійних якостей, результат означеного процесу, з яким узгоджується початкова мета.

Література

1. Про вищу освіту: Закон України № 1556-VII. 01.07.2014. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>
2. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року: Указ Президента України № 344/2013. 25.06.2013. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>
3. Доброштан О. Організація самостійної роботи майбутніх судноводів у процесі вивчення курсу вищої математики з використанням мережевого навчально-методичного комплексу // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота. 2013. № 26. С. 67–72.
4. Єгорова С. М. Особливості впровадження засад компетентнісного підходу у вищу професійну освіту фахівців морського транспорту. 2014. URL: <http://www.sworld.com.ua/konfer35/664.pdf>
5. Сокол І. В. Формування професійної компетентності майбутніх судноводів у процесі вивчення фахових дисциплін: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Херсон, 2011. 20 с.
6. Слюсаренко Н. В. Формування соціокультурної особистості майбутнього судноводія на засадах компетентнісного підходу // Людинознавчі студії. Збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія: Педагогіка. 2014. № 29 (1). С. 173–181.
7. Четверикова Т. В. Формирование профессионально-значимых ценностных ориентаций курсантов для работы в экстремальных ситуациях: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Санкт-Петербург, 2012. 24 с.
8. Шерман М. І., Безбах О. М. Структура професійної підготовки майбутніх судноводів у вищих морських навчальних закладах у контексті проблем формування інформаційної культури // Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2015. № 141 (1). С. 15–19.
9. Глікман С., Сосницька Н. Сутність та структура професійних якостей майбутніх судноводів // Наукові записки. Серія: Проблеми методики фізико-математичної та технологічної освіти. 2017. № 11 (4). С. 134–138.
10. Сисоєва С. О., Кристопчук Т. Є. Методологія науково-педагогічних досліджень: підручник. Рівне: Волинські береги, 2013. 360 с.
11. Кларин М. В. Инновационные модели в зарубежных педагогических поисках. Москва: Арена, 1994. 218 с.
12. Теоретичні і методичні засади моделювання фахової компетентності керівників закладів освіти: монографія / Сльнікова Г. В. та ін.; ред. Сльнікова Г. В. Київ; Чернівці: Книги-XXI, 2010. 234 с.
13. Педагогіка / Бабанський Ю. К. і др.; ред. Бабанський Ю. К. Москва: Просвещение, 1988. 478 с.
14. Бабанський Ю. К. Проблемы повышения эффективности педагогических исследований: уч. пос. Москва: Просвещение, 1988. 378 с.
15. Сидоренко В. К. Основи наукових досліджень: навч. пос. Київ: РННЦТ «ДНІТ», 2000. 259 с.
16. Международная конвенция о подготовке и дипломировании моряков и несении вахты 1978 г., измененная конференцией 1995 г. Санкт-Петербург: ЗАО ЦНИИМФ, 1996. 551 с.
17. Захарченко В. М. Розроблення освітніх програм: метод. рек. / ред. Кремень В. Г. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2014. 120 с.
18. Семиченко В. А. Пріоритети професійної підготовки: діяльнісний чи особистісний підхід? // Неперервна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: монографія / ред. Зязюн І. А. Київ: Віпол, 2000. С. 176–203.
19. Кузьмина Н. В., Реан А. А. Профессионализм педагогической деятельности. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского государственного университета, 1993. 223 с.

Рекомендовано до публікації д-р пед. наук Жигірь В. І.

Дата надходження рукопису 07.06.2018

Глікман Світлана Валеріївна, старший лаборант, кафедри морських перевезень, Азовський морський інститут Національного університету «Одеська морська академія», вул. Чорноморська, 19, м. Маріуполь, Україна, 87517
E-mail: sv.glikman@gmail.com